

YURISTLAR UCHUN IQTISODIYOT ASOSLARI

SHOXRUXBEK SHUKURULLAYEV SHUXRAT O'G'LI

Toshkent davlat yuridik universiteti

+998901956575

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada iqtisodiy munosabatlarning asosiy subyektlari ayrim individlar (kishilar), xonadonlar, firmalar va davlat idora tashkilotlari nodavlat jamoat tashkiloti hisoblanadi. Mazkur munosabatlar ishlab chiqarish, ayirboshlash, yaratilgan ne'matlarni taqsimlash, ularni iste'mol qilish yuzasidan paydo bo'ladi. Har bir subyekt bu munosabatlarda turlicha mavqeni egallaydi. Firmalar ishlab chiqarish bilan shug'ullansa, xonadon iste'molchi sifatida maydonga chiqadi, davlat esa iqtisodiyotda milliy manfaatlarining posboni, ularni tartiblovchi sifatida amal qiladi, ne'matlarni taqsimlash va iste'mol qilishda boshqalar singari ishtirok etadi. Iqtisodiy munosabat obyekti bo'lib ishlab chiqarishda kerak bo'lgan resurslar, tabiiy boyliklar, yaratilgan tovar va xizmatlar, pul mablag'lari, umuman boylik xizmat qiladi. Ularni yaratish, taqsimlab olish va iste'mol qilish xususida iqtisodiy munosabatlar kelib chiqadi. Iqtisodiy munosabatlar ma'lum tipdagi iqtisodiy mexanizmni yuzaga keltiradiki, bu iqtisodiy vositalardan iborat bo'lib, bular kishilarni rag'batlantirishda va iqtisodiyotni tartiblab turishda qo'llanadi. Iqtisodiy mexanizm iqtisodiyotning tabiatiga mos bo'ladi, bu mehnatga zo'rlash va mehnatning rag'bat-mexanizmidan iborat bo'ladi. Bozor iqtisodiyoti tabiatiga mos ravishda bozor mexanizmi bo'ladiki, bu iqtisodiy rag'batlantirishga qaratiladi. Nazariyada iqtisodiy mexanizm va uning qanday amal qilishi ham o'rganiladi.[1]

Kalit so'zlar: *umumiqtisodiy, xususiy iqtisodiy, funksional iqtisodiy fanlar, iqtisodiyot nazariyasi, iqtisodiy munosabat subyekti, iqtisodiy mexanizm, iqtisodiy siyosat; mikrosiyosat; makrosiyosat; megasiyosat.*

KIRISH

Iqtisodiyot nazariyasining predmeti bu kishilarning cheklangan iqtisodiy resurslar sharoitida muqobil xo'jalik yuritish asosida o'z ehtiyojini qondirishga qaratilgan xatti-harakatlari, bularni belgilovchi iqtisodiy shart-sharoitlar hisoblanadi. Bu shart-sharoit obyektiv, ya'ni inson o'z bilganicha buni o'zgartira olmaydi, ammo shu sharoitni bilgan holda o'z faoliyatini unga moslab tashkil etadi. Barcha kishilarning aniq maqsadni ko'zlagan iqtisodiy xatti-harakatlari o'zaro bog'langan holda jamiyatning iqtisodiy hayotini tashkil etadi va buni iqtisodiyot nazariyasi tahlil etadi. Jamiyatning iqtisodiy faoliyati bu iqtisodiy insonlar faoliyatining majmuasidir. Iqtisodiy inson bu tovar va xizmatlarni yaratish orqali o'z ehtiyojini qondiruvchi, ya'ni xo'jalik faoliyati bilan shug'ullanuvchi kishidir.[2] Insonning xatti-harakatlari aniq

maqsadga yo'naltiriladi, bu individual (yakka) tarzda, xonadon yoki firma doirasida va nihoyat jamiyat (mamlakat) miqyosida yuz beradi. Iqtisodiyot subyektlari (ishtirokchilari) — bu firmalar, xonadonlar va davlat hisoblanadi, ularning faoliyatini nazariya yaxlitlikda olib o'rganadi. Iqtisodiy insonlar faoliyati ko'p jabhali, bu ishlab chiqarishdan boshlanadi, ayirboshlash va taqsimotda davom etadi va nihoyat tovar va xizmatlarning iste'mol qilinishi bilan yakunlanadi. Bu faoliyat bir lahzalik, qisqa bo'ladigan hodisa emas. U doimo takrorlanib, yangilanib turadi, shu tarzda to'xtovsiz davom etadi. Nazariya iqtisodiyotni mana shunday uzluksizlikda olib o'rganadi. Iqtisodiyot nazariyasi o'z-o'zidan tabiiy sharoitni o'rganmaydi, chunki bu boshqa fanlarning ishi, lekin shu sharoitning ta'sirida iqtisodiyotda nima yuz berishini ko'rib chiqadi. Bu fan predmeti aslida ijtimoiy-iqtisodiy sharoit bo'lib, bunga resurslar, mulkchilik, iqtisodiy motivatsiya (rag'bat), ichki va tashqi iqtisodiy vaziyat, kishilarning bilim darajasi, kasbiy mahorati, ularning ijtimoiy holati (maqomi) kiradi.[3]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Iqtisodiy munosabatlarning asosiy subyektlari ayrim individlar (kishilar), xonadonlar, firmalar va davlat idora tashkilotlari nodavlat jamoat tashkiloti hisoblanadi. Mazkur munosabatlar ishlab chiqarish, ayirboshlash, yaratilgan ne'matlarni taqsimlash, ularni iste'mol qilish yuzasidan paydo bo'ladi. Har bir subyekt bu munosabatlarda turlicha mavqeni egallaydi. Firmalar ishlab chiqarish bilan shug'ullansa, xonadon iste'molchi sifatida maydonga chiqadi, davlat esa iqtisodiyotda milliy manfaatlarining posboni, ularni tartiblovchi sifatida amal qiladi, ne'matlarni taqsimlash va iste'mol qilishda boshqalar singari ishtirok etadi. Iqtisodiy munosabat obyekt bo'lib ishlab chiqarishda kerak bo'lgan resurslar, tabiiy boyliklar, yaratilgan tovar va xizmatlar, pul mablag'lari, umuman boylik xizmat qiladi. Ularni yaratish, taqsimlab olish va iste'mol qilish xususida iqtisodiy munosabatlar kelib chiqadi. Iqtisodiy munosabatlar m a'lum tipdagi iqtisodiy mexanizmni yuzaga keltiradiki, bu iqtisodiy vositalardan iborat bo'lib, bular kishilarni rag'batlantirishda va iqtisodiyotni tartiblab turishda qo'llanadi. Iqtisodiy mexanizm iqtisodiyotning tabiatiga mos bo'ladi, bu mehnatga zo'rlash va mehnatning rag'bat-mexanizmidan iborat bo'ladi. Bozor iqtisodiyoti tabiatiga mos ravishda bozor mexanizmi bo'ladiki, bu iqtisodiy rag'batlantirishga qaratiladi.[4]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Iqtisodiyot nazariyasida qo'llanadigan yana bir metodologik yondashuv bu iqtisodiyotni sof holda emas, boshqa, ya'ni g'ayriiqtisodiy omillar ta'sirini hisobga olgan holda o'rganishdir. Iqtisodiyot birlamchi bo'lgani holda siyosiy, ijtimoiy, milliy demografik va hatto ruhiy-axloqiy omillar ta'siriga beriladi. Boshqa sohalardagi o'zgarishlar iqtisodiyotda ham o'z aksini topadi. Jamiyatda to'sto'polon bo'lib, siyosiy beqarorlik yuzaga kelsa, bu iqtisodiyotning rivojiga putur yetkazadi, chunki kishilar

vahimaga tushib ishdan soviy boshlaydilar. Milliy nizolar ham shunday salbiy oqibatlariga olib keladi. Kishilarda ruhiy ko'tarinkilik bo'lsa, ular iqtisodiy faol bo'ladilar. Aksincha, ruhiy tushkunlik ularda befarqlik hosil qiladi, faoilikni so'ndiradi. Iqtisodiyot nazariyasining yana bir metodologik tamoyili — bu iqtisodiyot va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'lanishni hisobga olishdir. Iqtisodiyot tabiatdan tashqarida bo'lishi mutlaqo mumkin emas, chunki bu uning moddiy tayanchidir. Tabiatdan olingan resurslardan foydalanmay turib, ishlab chiqarishning bo'lishi mumkin emas. Tabiiy sharoit ishlab chiqarishning qanday bo'lishini belgilab beradi. Qazilma boylik qayerda ko'p bo'lsa shu yerda undirma sanoat, yer yaxshi joyda dehqonchilik, yaylovlar ko'p joyda chorvachilik, o'rmonzor ko'p yerda yog'ochni ishlash sanoati, suvga yaqin joyda kemasozlikning rivojlanishi bunga guvohlik beradi. Iqtisodiyot nazariyasida iqtisodiyotning tabiatga qayta ta'siri ham hisobga olinadi. Tartibsiz iqtisodiy faoliyat tabiatga putur yetkazadi, undagi ekologik muvozanatni buzadi, ekologik xatarni yuzaga keltirishi mumkin, bu bilan iqtisodiyotning tabiiy tayanchi larzaga keladi. Mana shu muammo ham nazariyada uning predmeti nuqtayi nazaridan tahlil etiladi.[5]

XULOSA

Iqtisodiy siyosat iqtisodiyot ishtirokchilarining tutgan yoM-yo'riqlari va qoMlagan chora-tadbirlari sifatida mikro, makro va mega (xalqaro) darajada boMadi. Mikrosiyosat bu firmalar va xonadonlarning siyosati. Makrosiyosat bu davlatning milliy iqtisodiyotga oid siyosati. Megasiyosat turli davlatlar, xalqaro kompaniyalar va xalqaro tashkilotlarning jahon iqtisodiyotiga taalluqli siyosatidir. Xonadon siyosati o'z iste'molini maksimumlashtirish, kelajak uchun jamg'arma hosil qilish va nihoyat jamg'arma qadriyatini saqlab qolishga qaratiladi. Firma siyosati foydani maksimumlashtirish va o'z mavqeyini mustahkamlashni ko'zlaydi. Bu siyosat tarkiban ishlab chiqarish, tijorat, narx-moliya va raqobat siyosatidan iborat bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Davlatning makroiqtisodiy siyosati. 2007
2. Davlat xaridi. Burxonov.V. Atamurodov.T. 2011
3. Bozor va huquq Adam Smit va Immanuel Kant nazariy g'oya va qarashlar mushtarakligi. Muhitdinov.F. 2005
4. Iqtisodiyot nazariyasi. Tojiboyeva.D. 2005
5. Iqtisod nazariyasi. Vahobov.A. O'lmasov.A. 2014